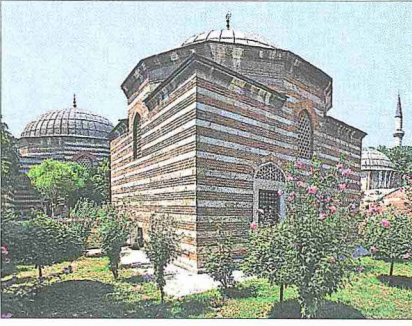

Sokullu Mehmed Paşa Dârü'l-kurrâ – Eyüp / İstanbul

alan, medresenin dikdörtgen planından dışarıya doğru taşan pandantifli kubbelerle örtülü iki mekân hizmet bölümüdür. Talebe odaları avluya sadece birer kapıyla açılır. Bu odalar dışarıdan iki adet alt, bir adet üst pencereden ışık alır. Medrese odalarının iç avluya bakan duvarlarında birer ocak, kuzey veya güney duvarlarında üç adet niş bulunur. Avlunun güney kenarında ortadaki kapıdan bu yöndeki çarpık planlı, tonozlu helâlâra geçilmektedir. Medresenin dış duvarlarında bir sıra taş, üç sıra tuğladan alması, avluya açılan cephe-lerde ise kesme taş örgü tercih edilmiştir. Avlunun tam merkezinde üzeri kapaklı, dört cephesinde musluğu olan bir su haznesi vardır. Medresenin derslane bölümünde İsmihan Sultan tarafından kurulan bir kütüphane bulunmaktaydı. Buradaki Sokullu Mehmed Paşa'nın vakıf mührünü taşıyan 554 yazma eser, 3 Mart 1924 tarihli Tehvîd-i Tedrîsat Kanunu'ndan sonra önce Hüsrev Paşa Kütüphanesi'ne ve 1957'de Süleymaniye Kütüphanesi'ne nakledilmiştir.

Dârü'l-kurrâ kuzey yönüne açılan, çift yönlü basamaklarla çıkılan sahanlıklı, sivri kemerli, baklava başlıklı, ikisi gömme dört sütundan meydana gelen kubbeli bir giriş revakı ile tromplu bir kubbeyle örtülü, kare planlı tek bir mekândan ibarettir. Giriş kapısının üstünde yer alan iki satırlık kitâbeden 987'de (1579) İsmihan Sultan adına yaptırıldığı anlaşılmaktadır. Bu tarih aynı zamanda Sokullu Mehmed Paşa'nın öldürüldüğü yıldır. Bu kitâbeyi dışta bir profille çini bir bordür çevrelemektedir. Kubbe dıştan onikigen bir kasnağa oturur. Dârü'l-kurrânın güney cephesi dıştan sağırdır, içte ise iki adet dolap nişi bulunur. Doğu ve batı cephelerinde iki alt, bir üst pencere, kuzeyde giriş kapısının iki ya-

nında birerden iki adet pencere içeriye açılır. Altındaki pencereler dikdörtgen ve mermer sövelidir, üzerinde sivri kemerli alınlıklar geometrik taksimatlı ajurlu mermer şebekelidir. Tam eksenindeki tepe pencereleri ise sivri kemerli ve revzenlidir. Yarıda giriş revakı kubbesinde, ana kubbe ve tromplarda kalem işi bezemeler bulunmaktadır. Duvar örgüsü bir sıra taş, üç sıra tuğladan meydana gelen almasıdır. Etrafındaki arsada kabirler, giriş revakının önünde cadde üzerinde beş adet dükkân yer alır. Çeşme Câmî-i Kebir caddesi üstündeki türbenin cephesindedir. Ta'lik hatlı 976 (1568-69) tarihli kitâbesi türbe penceresinin solunda yer alır. Yol kotunun yükselmesi sonucu yalağı altta kalan çeşmede Bursa kemerli bir nişin içinde dikdörtgen çerçeveli bir ayna taşı bulunur. Çerçevenin içi sivri bir kemer ve üzerindeki içi boş bir kartuşla dolgulanmıştır. Çeşme nişinin üstüne denk gelen türbe penceresi aynı zamanda dua penceresi işlevine sahiptir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbrahim Hilmi Tanışık, *İstanbul Çeşmeleri*, İstanbul 1943, I, 23-24; Cahid Baltacı, *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, İstanbul 1976, s. 197-200; Aptullah Kuran, *Mimar Sinan*, İstanbul 1986, s. 130-133; Suphi Saatçı, *Mimar Sinan Yapılarındaki Kitâbeler*, İstanbul 1988, s. 75-80; Yıldız Demiriz, *Eyüp'teki Türbeler*, Ankara 1989, s. 72-75; Mehmet Nermi Haskan, *Eyüp Tarihi*, İstanbul 1993, I, 257-260; II, 9, 26-27, 138; Affan Ege-men, *İstanbul'un Çeşme ve Sebilleri*, İstanbul 1993, s. 570-571; Engin Özdeniz, *İstanbul'daki Kaptan-ı Deryâ Çeşmeleri ve Sebilleri*, İstanbul 1995, s. 346-347; Yusuf Alemdar, *XV-XVI. Asırlarda İstanbul Dârü'l-kurrâ'ları* (yüksek lisans tezi, 1996), AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 92-97; Nail Bayraktar, "Eyüp Vakıf Kütüphaneleri", *Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla Eyüp Sultan Sempozyumu II: Tebliğler*, İstanbul 1998, s. 67-68; Hakkı Önkol, "Eyüp Türbeleri", a.e., s. 74; İsmail Orman, *İstanbul'daki XVI. Yüzyıl Türbelerinin Çini Süsleme Programları* (yüksek lisans tezi, 1999), İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 204-210; Gökçen Tuba Temelci, *Eyüp Sokullu Mehmet Paşa Medresesi Restorasyon Projesi* (yüksek lisans tezi, 1999), İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü; Mübahat S. Kütükoğlu, *XX. Asra Erişen İstanbul Medreseleri*, Ankara 2000, s. 301-303; Zeynep Ahunbay, "Eyüp'teki Osmanlı Eğitim Yapıları ve Korunmalarıyla İlgili Öneriler", *Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla Eyüp Sultan Sempozyumu IV: Tebliğler*, İstanbul 2000, s. 132-135; Z. Cihan Özsayınar, "Eyüp'te Mimar Sinan Türbelerinin Hat Sanatı Düzenleri", a.e., s. 337; Erol Gürdal – Ahmet Ersen, "Tarihi Yapılarda Duvar Onarımları ve Tarihsel Otantikliğinin Korunması, Eyüp-Sokullu Mehmed Paşa Medresesi Örneği", *Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla Eyüp Sultan Sempozyumu V: Tebliğler*, İstanbul 2002, s. 126-129; Gülru Necipoğlu, *The Age of Sinan: Architectural Culture in the Ottoman Empire*, Princeton 2005, s. 333-335.

SEVGİ PARLAK

SOKULLU MEHMET PAŞA KÜLLİYESİ

Edirne Havsa'da
XVI. yüzyılın ikinci yarısında
inşa edilen menzil külliyesi.

Sokullu Mehmed Paşa, Rumeli bölgesinde Büyükkçekmece, Lüleburgaz ve Edirne'deki eserlerinin yanı sıra XVI. yüzyılın üçüncü çeyreğine kadar önemli bir yerleşme yeri olmadığı anlaşılan Havsa'ya da geniş kapsamlı bir külliye yaptırmış, su getirtmiş ve âdeta buranın yeni bânisi olmuştur. Cami, medrese, arasta, han, imaret, çift hamam, tekke, köprü, çeşme ve sıbyan mektebinden oluşan külliye günümüze ulaşmayan bir kitâbesine göre 984 (1576-77) yılında tamamlanmıştır. Sokullu külliye, "bey" ve "mîr-i mîrân" (beylerbeyi) sıfatlarıyla 1543 ve 1551'de Mohaç ve Tımsıvar'da görev yapan ve kendinden önce ölen oğlu Kurd Kasım Paşa'nın geride bıraktığı mallarıyla yaptırmış, muhtemelen kendisinin de maddî katkıları olmuştur. Bu sebeple külliye kaynaklarda her ikisinin adıyla anılmaktadır. Sokullu Mehmed Paşa, külliyesinin inşası ve Havsa'nın yeniden imara açılması için Sinan'a siparişte bulunmuş, Sinan da Edirne Selimiye Camii'ni inşa ettiği bu yıllarda Havsa'daki imar faaliyetlerini ekibi Hassa Mimarları Ocağı ile birlikte yürütmüş olmalıdır. Sinan'ın Havsa'daki külliye, 1560'lı yıllarda yine Sokullu için Lüleburgaz'da yaptığı külliyesinin bir benzeri olarak tasarladığı söylenebilir. Külliye yapıları cami, arastanın dua kubbesi, hamam, ocaklı-nişli duvar, mescid-tekke ve köşe çeşmesi günümüze kadar gelmiştir.

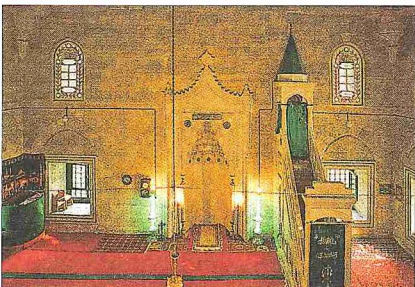
Arastanın doğusunda yer alan cami sade fakat anıtsal bir görünüme sahiptir. Kare planlı ibadet mekânının üzeri kubbeyle örtülüdür. Kubbeye geçiş mukarnas dolgulu tromplarla sağlanır. Bir zamanlar kuzeyinde kemerli ve üzeri kubbelerle örtülü, üç bölümlü bir son cemaat yerinin mevcut olduğu kalan izlerden anlaşılmaktadır. Kuzeybatıdaki minare onarımla yenilenmiştir. Kuzey hariç diğer yönlerde geniş bir hazîrenin bulunduğu mezar taşları ve boş araziden tahmin edilebilir. Caminin kuzeyinde medrese yer alıyor, camiye asıl giriş arastadan bir taçkapıyla sağlanıyordu. Evliya Çelebi'nin bahsettiği 984 (1576-77) tarihli kitâbe taçkapıda idi. Bu kitâbenin yerinde bugün sonradan konan, fakat yazısı eksik ve silik olduğundan tam okunamayan bir kitâbe mevcuttur. Caminin ibadet mekânının girişindeki kapının üzerinde de

yine tam okunamayan bir kitâbe vardır. İbadet mekânı oldukça aydınlık ve ferah olup mermerden yapılan mihrap ve minber dikkat çekicidir. Sade bezeme anlayışının görüldüğü caminin onarılması gerekmektedir.

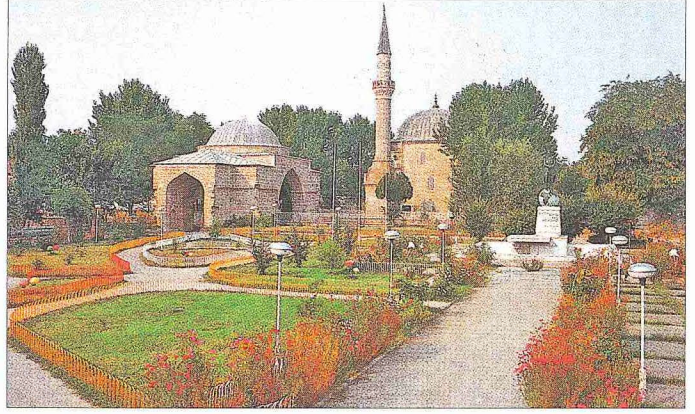
Arastada cami ile han kapılarının açıldığı bölümde dua kubbesi yer almaktadır. Lüleburgaz ve Payas Sokullu Mehmed Paşa külliyelerinde de benzeri görülen dua kubbesi dört desteğin kemerlerle bağlanıp üzeri pendentifli kubbeyle örtülen mimari bir birimdir. Açıklığı 9 metredir. Doğu ve batı yönlerine doğru birer eyvan şeklinde genişletilerek doğudaki cami ile batıdaki hanı birbirine bağlayan dua kubbesinin altında bazı önemli törenler gerçekleştiriliyordu. Arastanın kuzeybatı köşesindeki çifte hamam külliyesinin bu yöndeki son sınırdır; han ve imaretle aynı düzlemde yer almış olmalıdır. Günümüze kısmen ve harap durumda ulaşan yapının doğu ve kuzey cephelerinden dükkânlarla çevrili olduğu sanılmaktadır. Caminin kuzeybatısında bir sıra ocaklı-nişli duvar kalıntısının mahiyeti tam anlaşılamamaktadır. Cami avlusunun kuzeydoğusunda mihrap duvarı gibi duran bir yapı yer alır. Bir süre mescid olarak kullanılan yapının Evliya Çelebi'nin sözünü ettiği tekke olabileceği düşünülmektedir. Bir namazgâhın mihrabı olması da mümkündür. Kitâbesinden külliye 1194 (1780) yılında eklendiği anlaşılan sebîl-çeşme çifte hamamın köşesinde olup beş yüzlüdür. Taşkın çatısının merkezinde barok bir kubbecik göze çarpar. Su haznesi arkadadır.

Külliye'nin arasta, han, imaret, tabhâne, medrese, köprü, çeşme ve sıbyan mektebi gibi diğer birimleri günümüze ulaşmamıştır. İçinden İstanbul-Edirne tarihî yolunun geçtiği arasta kalan izlerden anlaşıldığı kadarıyla karşılıklı dükkânların yer-

Havsa Sokullu Camii hariminden bir görünüşü

Havsa
Sokullu Camii
ve dua kubbesi

leştirildiği, üzeri açık bir sokak görünümündeydi. Kuzey-güney doğrultusunda uzunlamasına dikdörtgen planlı arasta, Lüleburgaz ve Payas Sokullu Külliyesi örneklerinde görüldüğü gibi külliye'nin omurgasını oluşturuyor, yapı kütleleri arasında yapısal ve işlevsel bağlantıyı sağlıyordu. Evliya Çelebi, Havsa'da içinde değerli eşyaların bulunduğu 300 kâgir kemerli dükkândan söz ederken arastayı kastetmiş olmalıdır. Külliye alanında kazı yapılmadığından herhangi bir şey söylemek zor olsa da dükkânların hamam civarından başlayıp köprüye kadar devam ettiği düşünülebilir.

Kaynaklarda adı geçen han muhtemelen bugün park olarak kullanılan arastanın batısındaki geniş alanda yer alıyordu. Evliya Çelebi'nin 120 ocaklı olup içinde 5000 hayvanın barınabileceğini söylediği han büyük bir ihtimalle Lüleburgaz Sokullu Mehmed Paşa veya Karapınar Selimiye külliyelerindeki hanlara açılan bölümde yapıya ait bazı izlere rastlanmaktadır. İmaret muhtemelen arastanın batısında hanla hamam arasında yer alıyordu. Evliya Çelebi imaretteki yemek servisiyle ilgili bazı bilgiler vermektedir. Kaynaklarda sözü edilmemekle birlikte menzîl külliyelerinin genelinde bulunan tabhâne de burada olmalıdır. Evliya Çelebi'nin bahsettiği medrese Gülçin Küçükkeya'nın yaptığı bir restitüsyon denemesine göre "U" planlı olup camiiyle ortak avluyu paylaşıyordu. Caminin kuzeyine yerleştirilen medresenin önünde de bir sıra revak dizisi yerleştirilmiştir. Bir kitâbeden yola çıkılarak külliye'nin bir de çeşmesi olduğu söylenmektedir. Edirne üzerine çalışmasıyla tanınan Ahmed Bâdi Efendi'ye göre külliye'de sıbyan mektebi de bulunmaktaydı.

BİBLİYOGRAFYA :

Abdurrahman Hibri Efendi, *Menâsik-i Mesâlik* (haz. Sevim İlgürel, TED, sy. 6 [1975] içinde), s. 114; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, III, 479; Gök-

bilgin, *Edirne ve Paşa Livâsı*, s. 512; Metin Sözen v.dğr., *Türk Mimarîsinin Gelişimi ve Mimar Sinan*, İstanbul 1975, s. 200, 202, 232; Jale Nejedt Erzen, *Mimar Sinan Dönemi Cami Cepheleri*, Ankara 1981, s. 18, 64, 102-103; Mustafa Cezar, *Tipik Yapıları Osmanlı Şehirciliğinde Çarşı ve Klasik Dönem İmar Sistemi*, İstanbul 1985, s. 193-194; Oktay Aslanapa, *Osmanlı Devri Mimarîsi*, Ankara 1986, s. 270-273; a.mlf., *Mimar Sinan'ın Hayatı ve Eserleri*, Ankara 1988, s. 117-119; Aptullah Kuran, *Mimar Sinan*, İstanbul 1986, s. 144-146, 250, 263, 268, 295; a.mlf., "Mimar Sinan'ın Camileri", *Mimarbaşı Koca Sinan: Yaşadığı Çağ ve Eserleri* (nşr. Sadi Bayram), İstanbul 1988, I, 191; Metin Sözen – Sami Güner, *Sinan Architect of Ages*, İstanbul 1988, I, 294; Zeki Sönmez, *Mimar Sinan ile İlgili Tarihî Yazmalar-Belgeler*, İstanbul 1988, s. 31, 36, 40, 67-68, 72, 74, 76, 84, 90, 100; K. Yosif İreçek, *Belgrad-İstanbul-Roma Askerî Yolu* (trc. Ali Kemal Balkanlı), Ankara 1990, s. 45, 94, 125; Mehmet Fatih Müderrisoğlu, 16. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda İnşa Edilen Menzîl Külliyesi (doktora tezi, 1993), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, I, 657-677; Tahir Sezen, *Osmanlı Yer Adları*, Ankara 2006, s. 233; Doğan Kuban, *Osmanlı Mimarîsi*, İstanbul 2007, s. 401; P. L. İnciyan – H. D. Andreasyan, "Osmanlı Rumelisi Tarih ve Coğrafyası", *GDAAD*, sy. 2-3 (1974-75), s. 36; Tülay Reyhanlı – Ara Altun, "Edirne / Havsa'da Sokullu (veya Kasım Paşa) Külliyesi", *STY*, VI (1976), s. 67-88; Tülay Reyhanlı, "Havsa'daki Sokullu veya Kasım Paşa Külliyesi Hakkında Tamamlayıcı Notlar", *TM*, XIX (1977-79), s. 241-254; Gülçin Küçükkeya, "Mimar Sinan Dönemi İstanbul-Belgrad Arası Menzîl Yapıları", *VD*, sy. 21 (1990), s. 204-206, 232-233, 249.

MEHMET FATİH MÜDERRİSOĞLU

SOKULLU MEHMED PAŞA KÜLLİYESİ

İstanbul'da
XVI. yüzyılın ikinci yarısında
inşa edilen külliye.

Eminönü Kadirga semtinde yer alan külliye Mimar Sinan'ın eseri olup cami, medrese, tekke, dükkânlar ve çeşmelerden meydana gelir. Caminin kimin tarafından vak-